

COSTURILE SOCIALE ALE TRANZIȚIEI DIN ANII '90 ÎN ȚĂRILE EUROPENE ȘI CSI

MARIANA STANCIU

În decada anilor '90, lumea s-a schimbat fundamental și ireversibil. Pentru spațiul central și est-european, ultimul deceniu a însemnat mult mai mult decât zece ani de *reformă*. Acest termen, denumește de fapt, eufemistic, *marea depresie economico-socială a anilor '90*. Amploarea colapsului economic și explozia inflației au fost comparabile cu cele din timpul ultimei conflagrații mondiale. Consecințele acestora în planul securității sociale au avut dimensiunile unei calamități. Potrivit unor estimări extrem de reticente, realizate de PNUD, peste 100 milioane de oameni au fost aruncați în sărăcie și un număr mult mai mare abia au reușit să depășească un nivel oarecare al subzistenței economice (Transition 1999, p.13).

Dincolo de evoluțiile induse de componenta economică, numeroase alte lucruri s-au schimbat. Au căzut guverne și s-au ridicat altele, s-au abolit Constituții și s-au adoptat altele, vechi instituții și-au încheiat rolul în istorie, în timp ce altele continuă să apară.

Mulți oameni s-au prăpădit în războaie, în timp ce alții s-au zbatut să se salveze de sub ape, dărâmaturi, alunecări de teren sau foc. Unii și-au pierdut tot avutul în mai puțin de un ceas, alții au devenit miliardari peste noapte.

Geografia politică a Europei centrale și de est este aproape de nerecunoscut. Au apărut state noi, s-au născut speranțe, au existat clipe de entuziasm fără margini, dar și clipe de coșmar.

Pe acest fond zbuciumat și impredictibil, trecerea la economia de piață a constituit un ideal permanent pentru multe națiuni. Drumul spre împlinirea acestui ideal s-a dovedit în scurt timp ticsit cu privațiuni, riscuri, pierderi, temeri, sacrificii sau lupte fără sfârșit.

În ceea ce privește ritmul realizării reformelor economice, niciodată nu s-a pus în mod deschis problema instituirii unei competiții între țările Europei centrale și de est. Dar limbajul folosit de politicieni sau de exponenții organizațiilor internaționale implicate în problemele din regiune, a vizat în mod curent un virtual cadru competițional. Acest fapt a fost indus și prin existența unor decalaje inițiale în pregătirea pentru implementarea reformei în țările implicate. Încă de la început se putea prevedea că unele țări se vor situa în fruntea plutonului (Polonia, Republica Cehă, Ungaria, Slovacia) în timp ce asupra altora avea să planeze, vreme de mai mulți ani, un aer de incertitudine, așteptare și speranță (Bulgaria, Albania, România, țările din CSI). În anii '80, unele economii socialiste europene au experimentat liberalizarea parțială a prețurilor și de aceea încă de atunci s-au manifestat unele efecte ale inflației. Situația inflației s-a schimbat însă imediat după

anul 1990, odată cu colapsul Uniunii Sovietice și dezintegrarea Iugoslaviei. În anii '90, doar trei țări (Republica Cehă, Ungaria și Slovacia) au reușit să mențină rata inflației sub 62%. În 22 de state, rata inflației a fost de 100% sau mai mult, pe durata a cel puțin un an de zile. Alte 15 țări au dezvoltat o inflație de cel puțin 1000% pe an. În Georgia de exemplu, rata inflației în anul 1994 a fost de 18.000%. În 1995, doar patru țări reușiseră să aducă rata inflației sub 10% pe an (Albania, Croația, Republica Cehă și Slovacia). În cele mai multe dintre țările în tranziție, guvernele au pierdut controlul asupra nivelului prețurilor. Astfel, un sistem de măsuri care a urmărit în fond creșterea eficienței economice în utilizarea resurselor și accelerarea creșterii economice, a reușit să favorizeze efectul invers.

În țările central și est-europene, eliminarea hiperinflației s-a produs în anii '95, '96. La momentul respectiv, doar cinci dintre țările europene prezentau încă rate ale inflației ce depășeau 30% (Trends in Europe and North America – 1998/1999). Între acestea se afla și România. Per ansamblu însă, ratele inflației prezentau o dispersie destul de accentuată – de la cifre de ordinul zecilor în centrul și estul continentului, până la ordinul miilor și zecilor de mii de procente în fostele state sovietice (Belarus, Tadjichistan, Turcmenistan, Uzbekistan).

În ciuda măririi decalajelor economice dintre săracii și bogații din regiune, *țările central și est-europene se mențin încă printre cele mai egalitariste țări din lume*. Coeficienții lor Gini sunt considerabil mai scăzuți decât în țările vest-europene și în SUA. În anul 1989, România prezenta, în cadrul grupului, cel mai mic coeficient Gini (0,16). Deși până la sfârșitul deceniului următor valoarea acestuia s-a dublat, România se menține încă printre țările cele mai egalitariste din zonă.

Per ansamblu, cheltuielile publice destinate susținerii sectorului social în țările central și est-europene au crescut în anii tranziției, dar nu atât de mult cât ar fi fost de așteptat dacă promisiunile națiunilor vestice ar fi devenit realitate. Tendințele generale de implicare publică a statelor central și est-europene în asistarea economică a categoriilor socioeconomice defavorizate, pe durata tranziției, nu au fost la fel de consistente în toate țările. Potrivit analiștilor sociali (Zamfir Cătălin și al., 1999) în România de exemplu, s-a manifestat chiar o oarecare tendință de retragere progresivă a statului din gestionarea sectorului social, mai ales la mijlocul și către a doua parte a intervalului, aplicându-se în special politici sociale de orientare rezidualistă, ca urmare a unor probleme de finanțare.

Experiența a demonstrat că în acele state care au efectuat mai rapid reforma instituțională și au aplicat mai decis unele politici de liberalizare și privatizare, s-au înregistrat importante recuperări ale nivelului producției de bunuri și servicii, cu impact asupra creșterii exporturilor, consumului intern, și posibilităților de finanțare a protecției sociale.

Toate studiile de specialitate realizate în decursul unui deceniu de tranziție atestă că regiunea central și est-europeană a suportat și va mai suporta, pe termen lung, costuri sociale extrem de ridicate, ca urmare a crizelor de sistem ce s-au manifestat în cursul anilor '90.

Cel mai mare cost al tranziției s-a concretizat în pierderile a câteva milioane de vieți omenеști (în special bărbați), ceea ce a determinat declinul abrupt al speranței de viață în aproape toate țările din regiune (dar mai accentuat în Federația Rusă și România) (Transition 1999). În această privință, țările din centrul continentului au fost mai puțin afectate.

Un alt cost social al tranziției a rezultat din *persistența la cote deosebit de înalte a morbidității*, prin incidența mărită a unor afecțiuni cronice și prin reapariția unor boli infecțioase. Tuberculoza, al cărei risc de apariție fusese diminuat foarte mult înainte de '90, și-a mărit incidența în special în țările afectate intens de adâncirea sărăciei. Trendul advers al morbidității pare cu atât mai amenințător cu cât declinul relativ al poluării (ca urmare a suspendării unor activități industriale intens poluante) ar fi fost de așteptat să genereze în general, o reducere a morbidității.

Un alt tip de cost social al tranziției a fost *creșterea abruptă a sărăciei*. Deși pentru studierea și evaluarea acestui fenomen, în zonă au fost aplicate o diversitate de concepte și metodologii, rezultatul final indică același trend. În unele țări, sărăcia ca urmare a diminuării veniturilor reale ale populației a atins cote extrem de ridicate. În Armenia, de exemplu, cercetările realizate de către Ministerul de Statistică Armean atestă că în anul 1996, aproximativ 55% dintre gospodăriile erau sărace, iar jumătate dintre acestea, foarte sărace (luându-se în calcul o linie oficială a sărăciei extrem de austeră). În același an, în Kirghizstan, potrivit Comitetului Național de Statistică, 71% din populație realiza un venit sub pragul sărăciei, a cărui delimitare se bazează pe asumția că 60% din venitul total realizat de populație urmează a fi cheltuit pe produse alimentare în absența cărora supraviețuirea este imposibilă. Un procent de 18% dintre capii gospodăriilor realizau la data respectivă venituri sub linia extremă a sărăciei, definită ca „nivelul cheltuielilor minime necesare pentru procurarea alimentelor necesare menținerii funcțiilor vitale/locuitor”. În Georgia, în anul 1996, aproape 2/3 din populație realiza venituri sub linia oficială a sărăciei. În Ucraina, proporția populației sărace era de 50%. Un fenomen răspândit mai ales în țările CSI, l-a constituit și apariția unor restanțe în plata salariilor, pensiilor și beneficilor sociale. În Ucraina, volumul acestor restanțe a fost estimat la aproximativ 4% din PIB, în Federația Rusă la 3% din PIB, iar în Kazakstan la 40% din PIB.

Sărăcia, din perspectiva dezvoltării umane (definită ca absența unor capacități umane de bază) s-a dovedit, de asemenea, extrem de ridicată. *Malnutriția* a devenit o problemă serioasă pentru categorii largi de populație chiar și din țările central europene. Un studiu recent asupra situației din Polonia (care este una dintre cele mai avansate țări pe calea consolidării unei economii de piață) relevă că 60% dintre copiii acestei țări suferă, sub o formă sau alta, din cauza malnutriției. Familiile poloneze care obțin venituri mici și-au redus drastic consumul de lapte, carne și vegetale, apelând în mod sistematic la produse alimentare mai ieftine și mai slabe calitativ.

Deficitul în fier (anemia) este extrem de răspândit în regiune. De exemplu, numărul femeilor din Rusia care la finalul perioadei lor de graviditate suferă de anemie, aproape s-a triplat, din anul 1989 până în 1994.

O cercetare asupra situației din Republica Moldova arată că datorită asimilării inadecvate a vitaminei A, între 20-50% dintre copii suferă de rahitism. Ratele mortalității infantile au fost menținute la cote relativ scăzute în regiune, dar numărul noilor născuți cu greutate scăzută se află în creștere.

Deși cea mai mare parte a populației din țările central și est-europene din țările baltice și din CSI a fost afectată sub o formă sau alta de rigorile tranziției, unele categorii de populație au fost mai expuse decât altele. Potrivit Raportului asupra Dezvoltării Umane din țările europene în tranziție 1999, PNUD, cei mai puternic afectați au fost *pensionarii, persoanele cu diverse forme de handicap, imigranții, refugiații, femeile și copiii*.

În Federația Rusă și Ucraina, de exemplu, în anul 1997, pensia medie pentru limită de vârstă era de 34% din salariul mediu, în condițiile în care distribuția pensiilor avea loc sistematic cu mari întârzieri. Un fenomen larg răspândit a fost și restrângerea accesului persoanelor cu diverse forme de handicap la beneficiile sociale, pe fondul colapsului general al activității economice.

Imigranții și refugiații – două categorii sociale destul de consistente în ultimul deceniu – au fost expuși în mod frecvent unor dificultăți acute de ordin financiar, economic și chiar fizic. Atât imigranții cât și refugiații generează probleme sociale extrem de mari în țările de destinație. De multe ori, acești oameni acționează în mod disperat pentru obținerea unui adăpost, a unui loc de muncă și pentru construirea unui nou sens al apartenenței. În unele țări din regiune, numărul lor este de ordinul milioane. În Armenia, de exemplu, o cincime sau chiar mai mult din populație este constituită din refugiați, persoane dislocate pe plan intern sau imigranți din rațiuni ecologice. Ori este știut că, chiar și în condiții de normalitate, mobilitatea haotică a populației creează probleme în domeniul protecției sociale și al asigurării unor drepturi sociale. Astfel de probleme devin cu atât mai greu de soluționat cu cât țara-destinație se confruntă ea însăși cu dificultățile tranziției la economia de piață.

Copiii au fost expuși unor suferințe generate de conjunctura economică a tranziției, mai frecvent decât adulții, pentru că probabilitatea ca o familie cu mulți copii să trăiască în sărăcie este mai mare decât cea a familiilor fără copii. Vulnerabilitatea copiilor a fost mărită și prin creșterea tuturor formelor de insecuritate induse de război, prin creșterea ratei mortalității, morbidității, divorțurilor și sinuciderilor la adulți, ori prin răspândirea fără precedent a virusului HIV. Deși până în prezent nu există dovezi clare că fenomenul creșterii vulnerabilității economice și sociale ar fi strict corelat cu genul, se poate constata totuși că femeile au fost mai puternic afectate de crizele tranziției decât bărbații, și în special femeile singure cu copii.

În mod paradoxal, odată cu reinstaurarea unor regimuri democratice, în țările în tranziție asistăm la *accentuarea fenomenului de marginalizare socială a femeilor*, în sensul că locurile de muncă mai bine plătite, sau posturile ce presupun

exercitarea unei înalte autorități și decizii politice sau economice sunt ocupate mai ales de bărbați. În plus, cele mai multe sectoare economice care concentrează forță de muncă feminină, au suferit reduceri masive de posturi sau micșorări ale salariilor reale.

Pe de altă parte, odată cu *diminuarea ofertei de servicii sociale/publice*, prin retragerea progresivă a statului din domeniul protecției sociale, povara generală a muncii și responsabilității femeilor a crescut.

Ca urmare a *deprivării în sfera muncii salariate*, multe femei apelează în prezent la practicarea unor *munci suplimentare ori sub calificarea lor, a unor activități nesigure și chiar cu risc ridicat de îmbolnăvire, în sectoarele informale ale economiei*, pentru a asigura o sursă suplimentară de venituri familiei. Dar nu numai securitatea economică a femeilor a suferit un declin accentuat, ci și *securitatea personală. Fenomenul de violență împotriva femeilor a înregistrat o creștere mare în perioada de tranziție*, în toate țările. Multe femei s-au văzut constrânse să apeleze la prostituție pe cont propriu sau prin intermediul unor rețele ale crimei organizate.

În prezent, specialiștii apreciază că un contributor major la creșterea sărăciei în țările aflate în tranziție, alături de diminuarea veniturilor reale și creșterea inflației a fost *accentuarea polarizării economice a populației*. O accentuare dramatică a inegalităților economice s-au produs în Armenia, Ungaria, Republica Cehă, Macedonia, Republica Moldova, Federația Rusă și Slovacia. În Armenia, coeficientul Gini a atins cota de 0,60 în anul 1996 (cifra publicată de Ministerul Armean de Finanțe). Un nivel aproape similar a fost atins și în Republica Moldova. Aceste inegalități mari în distribuția veniturilor s-au produs prin *migrarea factorilor de distribuție dinspre veniturile obținute prin muncă spre cele obținute din capital*. Decalaje mari au apărut și în sfera salarială, ceea ce reflectă și *o schimbare a prețurilor relative ale mărfurilor - cu impact deosebit în planul prețurilor la bunurile și serviciile solicitate în special de către săraci*. În Armenia, de exemplu, între anii 1991-1996 prețurile la produsele alimentare au crescut cu aproape 24.000%, în timp ce prețurile la produsele non-alimentare au crescut cu 7.800%.

Desigur, calcularea unor coeficienți *Gini* pentru țările în tranziție prezintă un grad relativ scăzut de certitudine, atât timp cât informațiile asupra veniturilor realizate (în special de către cei bogați) sunt, în general, prea puțin satisfăcătoare. De exemplu, stabilirea coeficientului Gini pentru Federația Rusă, presupus a fi 0,373 în ianuarie 1998, a coincis cu publicarea unui raport credibil asupra câștigurilor realizate de o serie de persoane care în mod sistematic practică evaziunea fiscală și beneficiază de încasarea unor bonusuri substanțiale din încheierea unor tranzacții nedeclarate. Totuși, oricât de aproximative ar fi unele statistici privind dimensiunile sărăciei în regiune, specialiștii sunt de acord că acest fenomen a căpătat o amploare fără precedent în perioada modernă. Unele estimări apreciază că per ansamblu, în regiunea est-europeană și în CSI, proporția populației sărace a crescut de la 4% în 1988 la 32% în 1994 (Transition 1999, pag.21). Un indicator relevant al acestei stări de lucruri este *creșterea ponderii cheltuielilor*

pentru hrană în cheltuielile totale de consum ale familiilor, în majoritatea țărilor aflate în tranziție (tabelul 1). Din datele disponibile rezultă că cea mai dramatică situație există în Republica Moldova.

Tabelul nr. 1

Ponderea cheltuielilor pentru hrană în totalul cheltuielilor de consum

Tara/Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Azerbaidjan	53		64	69	74	76	76	78
Belarus	27	29	33	42	49	57	51	51
Bulgaria	38	47	43	43	45	46	48	54
Estonia							44	39
Republica. Macedonia			45	46	45	45	45	
Ungaria		33		34	34	35	33	
Kirghizstan	33	39	49	54	49	50	49	49
Letonia							52	48
Lituania	34	38	59	62	57	57	55	52
Republica Moldova								68
Polonia	48	42	40	38	35		33	
România						57	58	
Federația Rusă	29	33	41	40	39	39	39	
Slovacia	28	31	30	29	32	32	32	32
Slovenia	25	26	26	23	26	23	23	
Turcmenistan	36	42	39	47	52	54	58	54
Ucraina							61	57
Iugoslavia	36	36	46	54	51	48	47	

Sursa: Transition 1999, p. 21.

Din tabelul de mai sus se observă că dintre cele 18 state monitorizate, doar cinci prezintă un trend relativ constant sau descendent al ponderilor cheltuielilor alimentare în totalul cheltuielilor de consum: Estonia, Republica Macedonia, Polonia, Slovenia, Ungaria și doar cinci state reușesc să mențină proporțiile acestor cheltuieli preponderent sub 40%: Ungaria, Polonia, Federația Rusă, Slovacia și Slovenia.

În mod statistic, s-a constatat că prin creșterea peste un anumit nivel a ponderii cheltuielilor alimentare și a celor obligatorii în totalul cheltuielilor de consum, se creează în primul rând premisele diminuării cheltuielilor cultural-educative și apoi a celor destinate menținerii stării de sănătate. În acest fel se explică faptul că un alt tip de cost social major al tranziției s-a concretizat în *diminuarea considerabilă a calității actului educațional și a participării școlare*. A avut loc o deteriorare a condițiilor oferite de serviciile publice pentru desfășurarea activităților didactice. De-a lungul anilor '90, în multe dintre țările în tranziție, resursele alocate educației publice s-au menținut la cote extrem de modeste. Cheltuielile publice reale per elev/student au suferit o diminuare dramatică. Între țările care au redus cheltuielile publice cu educația se numără Azerbaidjan,

Bulgaria și Georgia. În Bulgaria, acest tip de cheltuieli au fost diminuate, în termeni reali, cu 50%. O sursă de mari dificultăți pentru elevi și studenți a fost declinul relativ sau absolut al subsidiilor sau burselor de studii. În Republica Moldova, de exemplu, bursele studenților au scăzut la aproximativ un sfert din salariul mediu, iar acestea au fost acordate doar studenților care au obținut rezultate foarte bune. În general, elevii, studenții și familiile lor sunt în situația de a suporta o parte crescândă a costului actului educațional. De aceea, ratele înscrierilor au scăzut la aproape toate nivelurile de pregătire. Cel mai însemnat recul a fost resimțit la nivelul preșcolar, ca urmare a creșterii foarte mari a costurilor cu personalul de supraveghere. În țările CSI mai mult de 30.000 de grădinițe au fost închise în intervalul 1991-1995, ceea ce a creat un efect advers asupra nivelului primar de educație. Acest fapt a determinat și încărcarea sarcinilor casnice ale părinților, simultan cu diminuarea oportunităților de a ocupa un loc de muncă, în special pentru femei. În publicația *Education for All?* UNICEF prezintă acest declin multidimensional al sistemelor educaționale din centrul și estul Europei, cu efecte clare asupra calității educației tinerelor generații. O tendință îngrijorătoare pentru toți părinții din zonă este creșterea necesității de a plăti lecții suplimentare, în vederea măririi șanselor copiilor de a fi admiși într-o formă de învățământ superioară.

Un alt tip de cost social al tranziției derivă din *creșterea șomajului, a șomajului mascat și a informalizării locurilor de muncă*.

Statisticile oficiale privind șomajul sunt însă, în cele mai multe cazuri, irelevante în raport cu situația reală a antrenării în muncă a populației active. În statele CSI, de exemplu, numărul șomerilor înregistrați oficial pare destul de scăzut (în Ucraina, 1,5%), dar estimările privind șomajul ascuns și angajamentele în muncă ilegale măresc incertitudinile cu privire la nivelul real al șomajului. Aspecte de acest gen pot fi regăsite, într-o măsură mai mare sau mai mică, în toate țările aflate în tranziție, dar mai ales în Bulgaria, România și Slovacia. În ciuda evaluărilor inadecvate ale ratei șomajului (în unele cazuri, extrem de inadecvate), nu există nici o îndoială că amploarea șomajului constituie o sursă majoră de generare a dificultăților socioeconomice în regiune, mai ales în țări ca Macedonia sau Republica Moldova, a căror rată a șomajului atinge 30%, ori în Armenia (20%). În celelalte țări rata oficială a șomajului gravitează în jurul valorii de 10%. La acest procent trebuie însă adăugate și milioanele de oameni descurajați care nu mai sunt în evidența oficiilor naționale ale forței de muncă și alte milioane de oameni clasificați drept angajați, dar care sunt constrânși ca una sau mai multe luni pe an să primească concediu fără salariu (în Federația Rusă, Ucraina, Belarus, Kirghizstan, dar și în România, Bulgaria etc.).

În Republica Cehă, Polonia, Slovenia și Ungaria ratele reale ale șomajului sunt mai apropiate de ratele oficiale și, în orice caz acestea sunt mult mai scăzute decât în Slovacia și România (Transition 1999).

În estul Europei și CSI există o bogată experiență în domeniul economiei secundare care include deopotrivă activități legale, cvasi-legale și ilegale ce pot constitui, în unele cazuri, sursele unor venituri ilicite importante, sau în alte cazuri

ale unor venituri modice menite să asigure nu mai mult decât subzistența celor angajați.

În Federația Rusă, Comitetul de Stat pentru Statistică estimează economia subterană informală la aproximativ un sfert din valoarea PIB al anului 1997. Poliția Taxelor Federale o estimează însă la aproximativ 50% din PIB pe anul 1997.

În Republica Moldova și Ucraina economia informală este estimată, de asemenea, la aproximativ jumătate din economia totală.

În Armenia, Macedonia și Iugoslavia, aceasta este aproximată la nivelul a 40% din PIB-ul anului 1996.

În Ungaria, unele estimări neoficiale situează economia subterană la aproximativ 30% din venitul național total.

Raportul Național asupra Dezvoltării Umane din Letonia (PNUD), publicat în anul 1996, prezintă următoarele ponderi ale economiei ascunse, în PIB (tabelul nr. 2)

Tabelul nr. 2

Economia ascunsă ca pondere în PIB în câteva țări europene

Țara	Ponderea în PIB (%)
Bulgaria	16,8
Republica Cehă	5-7,5
Estonia	2,0
Ungaria	12,0
Letonia	14,0
Lituania	14,0
Republica Moldova	5,8
Polonia	6,0
România	9,0
Federația Rusă	19,2
Slovacia	10,8
Slovenia	9,5

Sursa: RNDU 1996, PNUD

Una dintre consecințele cele mai grave ale existenței acestui fenomen este aceea că o proporție însemnată a economiei eludează taxele publice, ceea ce diminuează drastic baza de finanțare a protecției și dezvoltării sociale. Pe de altă parte, un număr mare de locuri de muncă cu statut ilegal sau nelegalizat oferă condiții de lucru cu un risc înalt de insecuritate, sunt slab plătite și nu garantează nici un fel de drepturi sau beneficii sociale. Și în această privință există diferențe semnificative între diferitele subgrupuri de țări. Unele țări din centrul Europei s-au dovedit apte să evite ori să mențină la un nivel mai scăzut unele costuri umane ale tranziției sau să recupereze unele pierderi în acest domeniu, la sfârșitul anilor '90. Țările din est și cele din CSI prezintă însă o situație net diferită, acestea făcând încă eforturi mari pentru a ieși din depresiunea economică.

Aceste tipuri de costuri ale tranziției au determinat o deteriorare masivă a securității umane în regiune. Pentru mulți oameni, perioada de tranziție a însemnat

pierderea unui loc de muncă și diminuarea drastică a veniturilor. Pentru aceștia, realizarea unor venituri ce îi situează sub, ori aproape de pragul sărăciei absolute a devenit un mod de viață din care ei nu mai întrevăd nici o ieșire (pensionarii, persoanele cu handicap, unele categorii de muncitori etc.).

De asemenea, pentru mulți oameni, *locul de rezidență inițial a devenit extrem de nesigur.* Această situație îi vizează deopotrivă pe cei care sunt nevoiți să-și părăsească locuința din cauza unor conflicte zonale sau, pentru cei care locuiesc în blocuri, din cauza imposibilității de a-și achita din veniturile realizate, cheltuielile obligatorii de întreținere.

* * *

Nu mai există nici un fel de garanții care să statueze accesul la serviciile sociale sau la protecția socială, deoarece acestea nu mai constituie o ofertă fermă sau o soluție de viață sigură. Nu mai există garanții pentru accesul la un nivel de educație decent, pentru menținerea unei stări de normalitate în domeniul sănătății sau al nutriției. Creșterea generală a ratei mortalității și amenințarea unor potențiale epidemii devastatoare constituie provocările imposibil de ignorat ale începutului unui nou mileniu.

Cauzele care au dus la apariția unor asemenea fenomene sunt greu, dar nu imposibil de identificat. Ele țin de contextul general al exigențelor realizării reformei, dar vizează, în mare măsură, și o serie de erori ce puteau fi evitate. Delimitarea strictă a erorilor este însă, în general, evitată, pentru că aceasta ar duce, în mod nedorit, la identificarea și responsabilizarea vinovaților. Unele publicații internaționale, deși vag și timid, pun totuși problema naturii erorilor ce au dus la creșterea nejustificată a costurilor sociale ale tranziției în Europa centrală și de est.

Raportul asupra Dezvoltării Umane pentru Europa și CSI, 1999, realizat de PNUD, nu ezită să afirme că „guvernele au comis un număr de greșeli majore în politicile lor economice. Prea multe guverne au optat să liberalizeze prețurile rapid și nediscriminatoriu și nu au intervenit adecvat pentru a stimula creșterea economică. Prăbușirea PIB și a veniturilor în multe dintre țările în tranziție s-a datorat în mare parte colapsului cererii agregate de bunuri și servicii și colapsului drastic al investițiilor. Cheia reconstrucției economice constă deci în stimularea unui nivel mai ridicat al investițiilor în zonă, aceasta incluzând investițiile în capacitățile umane” (Transition 1999, pag. 10). În loc să stimuleze creșterea investițiilor însă, guvernele au ales să se concentreze pe privatizarea obiectivelor economice deja existente, chiar înainte de a le reforma. Unul dintre efectele majore ale acestei operațiuni a fost creșterea dramatică a inechităților în distribuirea avuțiilor naționale, fapt ce a fost posibil prin diminuarea la maximum a transparenței în sfera privatizării.

În condițiile actuale, prioritatea asigurării creșterii economice ar trebui să o devanseze pe aceea a expansiunii sistemelor de securitate socială, fără ca aceasta să însemne neglijarea sectorului protecției sociale. De altfel, încă de la început, reforma economică ar fi trebuit să fie introdusă în secvențe succesive, strict

monitorizate (și nu simultan, așa cum s-a procedat în cele mai multe țări), care să urmărească și să asigure creșterea și nu prăbușirea economică, diminuarea și nu creșterea entropiei în sistemele respective. O astfel de procedură ar fi făcut posibilă evitarea sau cel puțin limitarea multor convulsii sociale și crize de tot felul. Experiența Chinei în acest sens este revelatoare. În această țară, s-a realizat liberalizarea selectivă și graduală a prețurilor, de-a lungul a șase ani de reformă, rata inflației fiind menținută sub 3%. În anul 1988, după zece ani de reformă, inflația atinsese 20,7% pe an, dar în anul 1990 aceasta scăzuse deja la 2,2%. O situație oarecum similară a avut loc și în Vietnam, în intervalul 1989-1995.

Prin urmare, experiența altor țări a demonstrat că orice proces de edificare a unei economii de piață impune existența unui stat deosebit de activ în sfera dirijării și monitorizării reformei.

În prezent, specialiștii afirmă că ar exista șapte seturi de reforme considerate ca esențiale în vederea asigurării succesului în procesul de tranziție: crearea unei piețe interne, crearea instituțiilor pieței, asigurarea macrostabilității economice, crearea cadrului legislativ care să reglementeze activitățile economice, garantarea dreptului asupra proprietății (statului, colective sau private), crearea unui sistem bancar riguros reglementat, susținut financiar și eficient comercial, și crearea unei piețe de capital.

Așadar, edificarea unei economii de piață nu este un proces simplu și nici lipsit de riscuri. El impune prezența unui stat care să facă mult mai mult decât aplicarea unor măsuri de liberalizare a prețurilor sau de controlare administrativă a alocării resurselor economice.

Unele progrese în sensul celor de mai sus au fost atinse, spre finalul anilor '90, și în țările est-europene, sau în țările CSI.

Indiferent însă de natura sau amploarea progreselor înregistrate de țările respective pe calea reformei, multă vreme încă, organismul social est-european ca și cel din zona CSI, va resimți acut dificultățile tranziției și efortul de susținere a unor costuri sociale mult prea mari, atât prin consecințele lor imediate, cât și prin reverberațiile lor în timp.

BIBLIOGRAFIE

1. *Economic Survey of Europe*, United Nations, New York, Geneva, no. 2, p. 15-22, 1998.
2. Hristache, Diana-Andreea, *Teorii despre tranziția la economia de piață în unele țări europene și transeuropene*, Probleme Economice, CIDE, nr. 35-36, 1999.
3. *Raportul Național al Dezvoltării Umane - România*, Academia Română și PNUD, 1999.
4. *Transition 1999*, Human Development Report for Europe and CSI, UNDP.
5. *Trends in Europe and North America - 1998/1999*, UN Economic Commission for Europe.
6. Zamfir, Cătălin, coord., *Politici sociale în România: 1990-1998*, București, Editura Expert, 1999.